

SRPSKI EKONOMSKI FORUM

R A D N I D O K U M E N T

Lokalni ekonomski razvoj Jablaničkog
okruga – analiza stanja i preporuke za dalji
razvoj

Vladimir Petković

Beograd, avgust 2006. godine

SADRŽAJ:

1. Uvodna razmatranja	3
2. Analiza postojećeg stanja	4
2.1 Ekonomski pokazatelji	4
2.2 Demografski pokazatelji	6
2.3 Socijalni pokazatelji	7
3. Preporuke za ostvarivanje ekonomskog razvoja	12
3.1. Mere na nivou države	12
3.1.1. Opšte mere koje treba doneti do završetaka tranzicije	12
3.1.2. Posebne mere na nivou države	14
3.2. Mere na nivou lokalnih samouprava	16
Zaključak	23
LITERATURA	24

1. Uvodna razmatranja

Iako je Srbija među prvim zemljama bila u prilici da započne proces tranzicije 1989. godine, ispostavilo se da će svoj prelaz ka tržišnoj privredi sprovesti u veoma teškim uslovima ekonomski i socialno ruinirane i zaostale zemlje. Kao jedna od poslednjih privreda koje kreću ka razvijenijem tržišnom sistemu, Srbija mora ponekad vrlo brzo da prelazi put koji su mnoge privrede već prevalile tokom proteklih petnaest godina.

Nakon pet godina od početka procesa ekonomske tranzicije u Srbiji, mogu se videti prvi pozitivni rezultati. Zemlja šestu godinu uzastopno beleži ekonomski rast. Ekonomski rast u periodu 2000-2005. iznosi **40%** (od toga u 2004 rast GDP-a iznosio je 9,3%, u 2005. 6,5%, dok procene za 2006. govore da će rast GDP-a biti veći od 6%). Inflacija na godišnjem nivou je smanjena na nivo ispod 20%, i u narednom periodu po procenama Ministarstva finansija treba očekivati njeno smanjenje ispod 10%. Reforma javnih finansija je dala prve rezultate i u 2005. godini ostvaren je budžetski suficit, što je javna potrošnja još uvek visoka u odnosu da trenutni nivo razvijenosti zemlje. Prosečna zarada se povećava i danas iznosi 219 evra mesečno što je značajan napredak u odnosu na 91 evro iz 2001. godine. Spoljni dug zemlje je smanjen sa 117% GDP-ja u 2000. godini na 58% GDP-ja u 2005. godini. Spoljnotrgovinski deficit je smanjen za 17% u odnosu na 2004. godinu, izvoz je porastao za 30% u odnosu na 2004. godinu dok je uvoz smanjen za 1,1%.

Srbija je u 2006. godini dobila značajna priznanja od međunarodnih institucija za izvršenu reformu. Prema izveštaju Svetske banke "Doing business in 2006."¹ Srbija je ocenjena kao reformer broj jedan u svetu. Evropska banka za obnovu i razvoj u svom godišnjem "Izveštaju o tranziciji 2005."² ocenje Srbiju kao zemlju koja je najviše napredovala u procesu tranzicije u odnosu na prethodnu godinu.

Međutim, iako je ostvaren značajan rezultat do sada pozitivni efekti nisu ravnomerno raspoređeni na nivou cele Republike. Generalno gledano problemu ravnomernog regionalnog razvoja u Srbiji nije se pridavao veliki značaj u prethodnom periodu. Regionalne disproporcije u stepenu razvijenosti u Srbiji su najviše u Evropi i iz godine u godinu se povećavaju (odnos najrazvijenije i najnerazvijenije opštine – NUTS-4 nivo se uvećao, sa 1:19 u 2000. na 1:26 u 2004. godini). Svrha ovog rada jeste da pokaže da postoji velika razlika u razvijenosti između pojedinih okruga u zemlji, o čemu će biti reči u drugom delu ovog rada, u trećem delu rada nastojaću da na primeru Jablaničkog okruga predložim preporuke koje bi po mom mišljenju dovele do smanjenja razlika u razvijenosti između regiona u Srbiji.

¹ World Bank (2005) <http://www.doingbusiness.org/>

² EBRD (2005) *Transition Report*, London, European Bank for Reconstruction and Development

2. Analiza postojećeg stanja

Trenutno stanje razvoja Jablaničkog okruga ocenjuje se na osnovu tri grupe pokazatelja: ekonomskih, demografskih i socijalnih pokazatelja. Kako bi se dobila što potpunija slika o trenutnom stanju razvoja Jablaničkog okruga analizom se porede pokazatelji svih dvadesetpet regiona u Srbiji. Kakvo je stanje po pitanju stanja razvoja unutar Jablaničkog okruga porede se pokazatelji za šest opština Jablaničkog okruga.

2.1 Ekonomski pokazatelji

Ekonomski pokazatelji su ključni u oceni stepena razvijenosti pojedinih regiona odnosno opština. **Korigovani narodni dohodak po glavi stanovnika** je najznačajniji pokazatelj koji najbolje pokazuje ekonomsku snagu nekog područja. Njegova veličina je rezultat privredne aktivnosti i razvijenosti proizvodnih delatnosti na jednom području. Ovaj kriterijum kao sveobuhvatan učinak celokupne ekonomije, najbolje reprezentuje ekonomsko blagostanje društva. Korigovani narodni dohodak po glavi stanovnika je najbitnija kategorija za procenu razvijenosti, jer od njega zavise kako ostali ekonomski, tako i demografski i socijalni pokazatelji. Na osnovu podataka Republičkog zavoda za statistiku okrug sa najmanjim korigovanim narodnim dohotkom po glavi stanovnika jeste Jablanički okrug sa svega 46% proseka Republike Srbije. Među poslednjih deset opština po ovom pokazatelju devet ne prelazi 30% proseka Republike, a tri opštine pripadaju Jablaničkom okrugu (Lebane, Medveđa i Vlasotince).

Tabela 1. Korigovani narodni dohodak po glavi stanovnika po opštinama Jablaničkog okruga u 2004. godini

Okrug/Opštine	Korigovani narodni dohodak po glavi stanovnika u 2004. godini
Jablanički okrug	54.437
Bojnik	46.100
Vlasotince	36.020
Lebane	33.706
Leskovac	64.225
Medveđa	24.837
Crna Trava	61.224

Izvor: Republički zavod za statistiku

Drugi značajan ekonomski pokazatelj jesu **ostvarene investicije po stanovniku**. Ostvarene investicije predstavljaju vrednost efektivno izvršene izgradnje, izrade ili nabavke objekata, opreme i ostalog, bez obzira na to da li su te investicije završene. Investicije i njihov obim po glavi stanovnika pokazuju kako atraktivnost pojedinih područja da privuku investicije iz zemlje i inostranstva, tako i sposobnost unutar tih regiona da izvrše angažovanje slobodnih novčanih sredstava u cilju izgradnje novih kapaciteta, rekonstrukciju, modernizaciju, dogradnju, proširenje i održavanje nivoa postojećih kapaciteta. Narodni

dohodak je proizvod ranije izvršenih investicija, dok trenutne investicije predstavljaju preduslov za održavanje dostignutog nivoa dohotka i za njegovo povećanje u budućnosti. Ovaj pokazatelj jasno determiniše apsorpcionu moć pojedinih okruga na polju investicionih aktivnosti i sposobnosti daljeg rasta i razvoja.

Tabela 2. Prosečno ostvarene investicije po stanovniku po opštinama Jablaničkog okruga u 2004. godini.

Okrug/Opštine	Prosečne ostvarene investicije po stanovniku u 2004. g.
Jablanički okrug	3.690
Bojnik	478
Vlasotince	845
Lebane	569
Leskovac	4.864
Medveđa	7.474
Crna Trava	0

Izvor: Republički zavod za statistiku

Sa ostvarenim investicijama po stanovniku od svega 3.690 dinara u 2004. godini Jablanički okrug se nalazi pri samom dnu liste, odnosno samo je Sremski okrug lošije plasiran sa nivoom investicija po stanovniku od svega 3.028 dinara u 2004. godini. Na osnovu podataka iz tabele 2. može se videti da je zabrinjavajuće nizak nivo ostvarenih investicija po stanovniku u 2004. godini u četiri od šest opština Jablaničkog okruga. Najlošija situacija je u Crnoj Travi gde nije bilo nikakvih investicija, dok je veoma nizak nivo investicija i u Bojniku (478 din.), Lebanu (569 din.) i Vlasotincu (845 din.). Donekle bolja situacija je u Leskovcu (4.864 din.) i Medveđi (7.474 din.). S obzirom na činjenicu da su investicije osnovni preduslov budućeg ekonomskog razvoja ovaj nizak nivo investicija u Jablaničkom okrugu ukazuje na neophodnost značajne promene kako bi područje postalo atraktivnije za investicije.

Promet u trgovini na malo uzet je kao važan indikator ekonomske snage posmatranih područja. Pod trgovinom na malo podrazumeva se prodaja robe krajnjim potrošačima (prvenstveno stanovništvu za ličnu potrošnju, za upotrebu u domaćinstvu, pravnim i fizičkim licima za obavljanje delatnosti). Veličina ovog pokazatelja ukazuje na razvijenost sektora trgovine, kupovnu moć stanovništva, a može da posluži i kao indikator razvijenosti turističke delatnosti. Jablanički okrug sa obimom trgovine na malo po stanovniku od 31.435 dinara u 2004. godini nalazi se na 22 mestu od 25 rangiranih okruga u Srbiji. Lošije plasirani su samo Pirotski (20.084), Pčinjski (26.215) i Rasinski (30.166).

Fiskalni kapacitet okruga predstavlja pokazatelj u kome se ogleda ustupljen poreski prihod i veličina poreske osnovice jednog okruga. Svi okruzi Republike Srbije imaju iste poreske prihode i ujednačene poreske stope te se jedina razlika ogleda u veličini poreska osnovice. I po ovom indikatoru Jablanički okrug se nalazi pri dnu liste zauzima 24. mesto sa nivoom ustupljenih poreskih prihoda po stanovniku u 2004. godini od svega 1.864 dinara jedino je Pčinjski okrug slabije plasiran (1.792).

Na osnovu kvalitativne ocene napred navedenih ekonomskih pokazatelja može se izvući zaključak da je najnerazvijeniji Jablanički okrug, a nakon njega slede Toplički i Pčinjski

okrug koji se naslanjaju na njega. Na osnovu ekonomskih pokazatelja možemo zaključiti da je područje jugoistočne Srbije najnerazvijenije u Srbiji.

2.2 Demografski pokazatelji

Demografska grupa pokazatelja sastoji se iz tri pokazatelja: promena u broju stanovnika, gustina naseljenosti i učešće poljoprivrednog u ukupnom stanovništvu. Demografski faktor može imati uticaj na razvijenost regiona, naročito imajući u vidu pretpostavku da su nerazvijenost određenih regiona i nepovoljna kretanja stanovništva u visokoj korelaciji.

Podaci o **promeni u broju stanovnika** uzeti su iz rezultata popisa stanovništva iz 1991. i 2002. godine. Prema datim podacima ukupan broj stanovnika u Jablaničkom okrugu smanjio se sa 251.301 u 1991, godini na 240.923 u 2002. godini. Izrazito depopulativne opštine su Crna Trava (-34‰) i Medveđa (-16,7‰)³.

Tabela 3. Broj stanovnika po opštinama u Jablaničkom okrugu
1991. i 2002. godine

Okrug/Opštine	Broj stanovnika	
	1991	2002
Jablanički okrug	251.301	240.923
Bojnik	14.341	13.118
Vlasotince	34.029	33.312
Lebane	26.722	24.918
Leskovac	159.478	156.252
Medveđa	12.953	10.760
Crna Trava	3.778	2.563

Izvor: popis stanovništva 1991. i 2002. godine

Indikator **gustine naseljenosti** se uključuje u analizu razvijenosti jer se pretpostavlja da je odnos između razvijenosti regiona i gustine naseljenosti pozitivan, odnosno smatra se da je veća gustina naseljenosti u razvijenim područjima i obrnuto. U 2002. godini u Republici Srbiji prosečna gustina naseljenosti je iznosila 97 stanovnika po jednom kvadratnom kilometru. Jablanički okrug je prema gustini naseljenosti visoko plasiran i zauzima 12. mesto sa gustom naseljenosti od 87 stanovnika po jednom kvadratnom kilometru.

Treći demografski faktor koji se koristi za ocenu razvijenosti regiona jeste **učešće poljoprivrednog stanovništva u ukupnom stanovništvu**. Pretpostavka je da veće učešće poljoprivrednog stanovništva u ukupnom ukazuje na niži stepen dostignutog razvoja regiona. Učešće poljoprivrednog u ukupnom stanovništvu Republike Srbije iznosi 10,90%. Međutim, stanje u pojedinim regionima se znatno razlikuje od proseka. Jablanički okrug (16,91%) nalazi se u samom vrhu liste regionima sa najvećim učešćem poljoprivrednog u ukupnom stanovništvu iza Kolubarskog (25,43%), Braničevskog (25,16%), Mačvanskog (24,22%) i Rasinskog (17,96%).

³ Videti tabelu 3.

Kvalitativnom analizom ova tri pokazatelja može se doći do zbirne ocene demografskog stanja u pojedinim okruzima. Poređenjem sa drugim okruzima Jablanički okrug po demografskim pokazateljima se nalazi negde u sredini liste.

2.3 Socijalni pokazatelji

Socijalni pokazatelji koji se koriste za ocenu razvijenosti pojedinih okruga odnose se na stopu zaposlenosti, stopu nezaposlenosti, obrazovnu strukturu stanovništva i prosečnu zaradu zaposlenih

Stopa zaposlenosti se izračunava stavljanjem u odnos broja zaposlenih lica u pojedinačnom okrugu prema ukupnom radno-sposobnom stanovništvu starosti od 15 do 64 godine. Istim postupkom se izračunava i stopa nezaposlenosti. Jablanički okrug sa stopom zaposlenosti od 32,33% nalazi se na 22. mestu liste okruga u Srbiji, lošije plasirani su Sremski (30,74%), Toplički (30,68%) i Mačvanski okrug (28,34%). Najviša stopa zaposlenosti je u gradu Beogradu i iznosi 54,56%. Ukoliko pogledamo podatke po opštinama Jablaničkog okruga možemo videti da je zaposlenost ispod proseka regiona u Lebanu, Vlasotincu, Bojniku i Medveđi. Najbolja situacija je u Crnoj Travi koja ima stopu zaposlenosti od neverovatnih 104,06%⁴.

Tabela 4. Stopa zaposlenosti po opštinama Jablaničkog okruga u 2004. godini

Okrug/Opštine	Zaposlenost u 2004.
Jablanički okrug	32,33
Bojnik	25,96
Vlasotince	29,57
Lebane	28,3
Leskovac	33,46
Medveđa	25,27
Crna Trava	104,06
Izvor: Republički zavod za statistiku	

Kada je stopa nezaposlenosti u pitanju Jablanički okrug se nalazi na veoma lošem 24 mestu sa stopom od 25,37% u 2004. godini, jedino je nezaposlenost veća u Raškom okrugu i iznosi 25,94%. Stopa nezaposlenosti u 2004. godini bila je najmanja u Braničevskom okrugu i iznosi svega 7,86%. Po pitanju nezaposlenosti nešto bolja situacija je u Medveđi gde iznosi 16,37% dok se u ostalim opštinama Jablaničkog okruga stopa nezaposlenosti kreće između 24% i 26%⁵. Međutim, sa podacima o zaposlenosti i nezaposlenosti trebamo biti jako obazrivi zbog činjenice da je veliki broj samo fiktivno zaposlen (vode se kao zaposleni a neprimaju platu) te je broj realno zaposlenih verovatno manji, dok se veliki broj ljudi ne prijavljuje u evidenciju Nacionalne službe za zapošljavanje te je broj nezaposlnih verovatno veći.

⁴ Videti tabelu 4.

⁵ Videti tabelu 5.

Tabela 5. Stopa nezaposlenosti po opštinama Jablaničkog okruga u 2004. godini

Okrug/Opštine	Nezaposlenost u 2004.
Jablanički okrug	25,37
Bojnik	24,49
Vlasotince	26,51
Lebane	27,82
Leskovac	25,46
Medveđa	16,37
Crna Trava	20,15

Izvor: Republički zavod za statistiku

Posmatranjem nivoa prosečnih zarada u Srbiji može se uočiti da se u odnosu na republički prosek (20.192 din.), iznad nalaze samo četiri regiona, dok najizraženije zaostaju Jablanički (12.328), Toplički (12.487 din.), Pirotski (14.667 din.) i Pčinjski (14.625 din.). I u okviru Jablaničkog okruga postoje značajne razlike po prosečnoj zaradi bez poreza i doprinosa najnepovoljnija situacija je u Lebanu koje se prosečnom zaradom bez poreza i doprinosa od 7.692 dinara nalazi na 38% republičkog proseka, odnosno na svega 30% proseka grada Beograda. Jako loša situacija je i u opštinama Bojnik (8.741 din.), Medveđa (9.097 din.) i Vlasotince (9.231 din.)⁶.

Tabela 6. Prosečna neto zarada po opštinama Jablaničkog okruga u periodu I-VI 2006. godine

Okrug/Opštine	I-VI 2006
Republika Srbija	20.192
Jablanički okrug	12.328
Bojnik	8.741
Vlasotince	9.231
Lebane	7.692
Leskovac	13.541
Medveđa	9.097
Crna Trava	16.790

Izvor: Republički zavod za statistiku

Što se pokazatelja obrazovne strukture stanovništva tiče, obrazovna struktura je najbolja u Niškom, Južno-bačkom okrugu i gradu Beogradu (zbog toga što su univerzitetski centri smešteni u Beogradu, Nišu i Novom Sadu), dok je kod ostalih regiona podjednaka.

⁶ Videti tabelu 6.

Tabela 7. Stanovništvo Jablaničkog okruga preko 15 godina prema stepenu obrazovanja

Obrazovanje/okrug	broj stanovnika	%
Bez škole	23.114	14,39
Osnovno	44.174	27,50
Srednje	67.794	42,20
Više	6.679	4,16
Fakultetski	7.185	4,47
Neregistrovano	11.702	7,28
Ukupno	160.648	100,00

Izvor: popis stanovništva 2002. godine

Nesumljivo je da je ulaganje u razvojna znanja ključni prioritet i glavni stub regionalnog razvoja bez čega nije moguće stvaranje visoke stope privrednog rasta.

Sumarno posmatrano, prosek socijalnih pokazatelja pokazuje da je po ovom kriterijumu najrazvijeniji grad Beograd (0,907) i da u odnosu na najnerazvijeniji Jablanički okrug (0,078), ratio disproporcije po osnovu socijalnih pokazatelja iznosi 11,6.

Na osnovu analize stanja razvijenosti po regionima možemo zaključiti da je Jablanički okrug najnerazvijeniji okrug u Republici Srbiji. Takođe, unutar Jablaničkog okruga postoje značajne razlike u nivou razvijenosti opština, nešto bolja situacija je u Leskovcu, dok je dramatična ekonomska situacija u opštinama, Lebane i Bojnik.

Okvir 1.

Leskovac između dva svetska rata

Leskovac je između dva svetska rata predstavljao značajan industrijski i trgovački centar. Ubrzanom industrijskom razvoju ovog grada doprinela je preduzimljivost i štedljivost njegovih žitelja. U njemu u to vreme radi dvadesetak modernih industrijskih postrojenja sa nekoliko hiljada zaposlenih. Ukupno bogatstvo grada cenilo se na više stotina miliona dinara i tvrdilo se da Leskovac može da ishrani još sedam drugih gradova.

Prema zbirnim podacima koje je doneo Almanah Kraljevine Jugoslavije za 1931. godinu u Leskovcu je bilo 26 fabrika: 7 tekstilnih (vunениh i pamučnih tkanina, sukna štofa, platna, trikotaže, gajtana itd.); 1 fabrika kanapa i užarije, 2 fabrike sapuna, kozmetike i parfimerija, 1 fabrika mašina i gvođenog nameštaja, 1 gumene robe, 1 gotovog rublja, 1 za preradu kamena, 1 fabrika zejtina, 1 fabrika stolica iz savijenog drveta, 1 fabrika piva i slada, 4 velika mlina, 4 fabrike crepa i cigle, 2 parne strugare, 11 veletrgovina. Sve u svemu 39 preduzeća, 534 zanatskih i 700 trgovačkih radnji. Od industrijskih preduzeća posebno su se isticala tekstilna, pa je Leskovac bio centar tekstilne industrije u Vardarskoj banovini. Više od polovine ukupnog broja radnika (2.500-3.000) radilo je u tekstilnoj industriji. Leskovac je u 1931. godine imao 17.636 stanovnika i oko 6.000 zaposlenih.

Kolika je bila finansijska moć Leskovaca govori podatak da je u Leskovcu 1927. godine 5 novčanih zavoda imalo 28,2 miliona uplaćenog kapitala, dok je u Nišu 9 novčanih zavoda imalo 29 miliona, u Šapcu 4 novčana zavoda 11 miliona, u Kragujevcu 7 novčanih zavoda 9 miliona i u Vranju 6 novčanih zavoda imalo je 7 miliona uplaćenog kapitala.¹

Preuzeto iz: Ninošević, M., (2004), "Leskovac između dva svetska rata (1918-1941)", Narodni muzej Leskovac

U stručnim krugovima sve češće se koristi termin tradicionalno nerazvijeno područje Juga Srbije, gde se ubraja i Jablanički okrug. Međutim, da to baš i nije tačno odnosno da područje Juga Srbije, pre svega opština Leskovac, nije oduvek bila nerazvijeno područje govore istorijske činjenice o ekonomskom razvoju Leskovca između dva svetska rata.⁷ O ekonomskoj snazi Leskovca u tom periodu govori podatak da je Leskovac 1931. godine imao 17.636 stanovnika i oko 6.000 zaposlenih, dok danas ima oko 156.000 stanovnika i 34.875 zaposlenih, mada je veliki broj samo formalno zaposlen (vode se kao zaposleni ali ne primaju platu). Period između dva svetska rata smatra se zlatnim dobom leskovačke industrije u tom periodu Leskovac se još naziva i "Srpski Mančester". U savezničkom bombardovanju Leskovca 6. septembra 1944. godine uništen je veliki broj fabrika. Ali najveće posledice po privredu ostavilo je "čerupanje" leskovačke industrije nakod drugog svetskog rata. Tada je po nalogu nove komunističke Vlade Jugoslavije veliki broj fabrika iz Leskovca je rasparčan i dislociran u druge krajeve Jugoslavije⁸.

⁷ Videti: Okvir 1. Leskovac između dva svetska rata

⁸ Videti: Okvir 2 Razaranje industrije u Leskovcu (1941-1953)

Okvir 2. Razaranje industrije u Leskovcu (1941-1953)

Leskovac je 6. septembra 1944. pretrpeo stravično bombardovanje od strane Saveznika (Amerikanaca i britanaca). Pored velikog broja ljudskih žrtava načinjena je velika materijalna šteta. U bombardovanju je uništena radionica za proizvodnju marmelade, kao i najveći i najsavremeniji mlin u Jugoslaviji mlin Živka Stojiljkovića. Teško je oštećena tekstilna fabrika Mike Stankovića "Kuce".

Međutim, najveća katastrofa zadesila je industriju Leskovca nakon završetka rata. Nova komunistička vlast u Jugoslaviji donela je odluku da se veliki broj fabrika dislocira iz Leskovca. Tako je:

- Fabrika gumenih proizvoda "Rekord" preseljena u Beograd
- Fabrika gumenih proizvoda "Morava" je 1948. godine preseljena u Niš gde je pripojena fabrici guma "Vulkan"
- Fabrika sapuna Jovana Vlačića i sinova preseljena je u Kruševac gde je došla u sastav fabrike sapuna i kozmetičkih proizvoda "Merima".
- Fabrika sapuna i kozmetike "Kukar" rasparčana je i prenetu u Kruševac, Novi Sad i Osjek.
- Fabrika stonog ulja "Dubočica" dislocirana je na Kosmet u Uroševac.
- Tekstilna fabrika "Kosta Stamenković" rasparčana je i dislocirana u Pirot, Podgoricu, Prokuplje, Požarevac, Višegrad i Beograd.
- Fabrika kudeljnih i pamučnih proizvoda "Zeke Veljković" podeljena je i dislocirana u Bačku Palanku, "Ivo Lola Ribar" u Odžacima i Mladenovac
- Najmodernija tekstilna fabrika u Vučju, oštećena je u napadu partizana 1941. godine. Nakon rata mašine su razdeljene preduzećima u Jugoslaviji.
- Mašine fabrike štofova "Jedinstvo" Grdelica besplatno su podeljene fabrikama u Jugoslaviji
- Grafičke mašine iz štamparije "Napredak" odnete su u Beograd, Vranje i Vladičin Han.
- Mašine iz najmodernije štamparije u Jugoslaviji "Soko" predate su štamparijama u Beogradu.

Preuzeto iz: Milenković, S., (2003), "Razaranje leskovačke industrije (1941-1953)", Leskovac

3. Preporuke za ostvarivanje ekonomskog razvoja

3.1. Mere na nivou države

U prethodnom delu rada mogli smo da vidimo da se Jablanički okrug nalazi u najnepovoljnijem ekonomskom položaju od svih 25 regiona u Srbiji. S obzirom na činjenicu da je region Juga Srbije najnerazvijeniji u Srbiji, da je najveće siromaštvo upravo u tom regionu gde iznosi dramatičnih 25%⁹ i da se graniči sa nestabilnim područjem Kosova i Metohije neophodno je da sama država posveti više pažnje budućem razvoju datog regiona. U jednom delu država mora da preduzme mere kako bi što pre izvršila strukturne promene i završila proces tranzicije. Sa druge strane neophodno je da Vlada Republike Srbije donese Strategiju za ekonomski razvoj Juga Srbije kao i Akcioni plan za implemetaciju date strategije. Takođe, potrebno je da se formira Regionalna razvojna agencija kao institucija koji će sprovoditi datu strategiju predstavljati koordinaciono telo za usklađivanje aktivnosti, republičkih ministarstava i lokalnih samouprava.

3.1.1. Opšte mere koje treba doneti do završetaka tranzicije

Poslovno okruženje. Svakako jedan od najvažnijih elemenata procesa tranzicije jeste unapređenje poslovne klime. Povoljna investiciona klima utiče na povećanje priliva stranih direktnih investicija (SDI), a naročito "greenfield" investicija. EBRD vrši istraživanje kvaliteta poslovnog okruženja u zemljama tranzicije poznato kao BEEPS (The Business Environment and Enterprise Performance Survey). Profesor Cerović u svom istraživanju poredi poslovno okruženje u Srbiji 2005. godine sa rezultatima ostalih zemalja u tranziciji iz 1999. godine. Istraživanje je pokazalo da je kvalitet poslovnog okruženja u Srbiji relativno bolji od očekivanja i u tom smislu se može uzeti kao važan, a nedovoljno iskorišćen resurs za ubrzavanje procesa tranzicije¹⁰.

Poreski sistem. U Srbiji je u prethodnom periodu izvršena reforma poreskog sistema. Umesto poreza na promet uveden je porez na dodatu vrednost sa stopama od 18% i 8%. Uvođenje ovog poreza učinilo je poslovanje značajno transparentnijim i povećalo javne prihode po osnovu prometa dobara i usluga. Takođe, stopa poreza na dobit preduzeća smanjena je na 10% i među najmanjim je u Evropi. Međutim, ono što sledi jeste dalja reforma poreskog sistema u smislu veće decentralizacije, koja bi trebala da obezbedi konkurenciju među regionima po pitanju poreskih stopa.

Inflacija. Kao jedan od osnovnih početnih ciljeva tranzicije nameće se makroekonomska stabilizacija, neophodno je smanjiti stopu inflacije idealno bi bilo kada bi se stopa inflacije smanjila na 2 do 3 % godišnje. Visoka inflacija plaši strane investitore i negativno utiče na kvalitet poslovnog okruženja.

Pravosudni sistem. Potrebno je izvršiti reformu pravosudnog sistema kako bi se obezbedio stabilan pravni sistem, u smislu nezavisnosti i efikasnosti rada sudova. Veliki broj međunarodnih studija ističe upravo reformu pravosuđa kao ključnu za procesa tranzicije i

⁹ Izvor: Prvi izveštaj o implementaciji Strategije za smanjenje siromaštva u Srbiji

¹⁰ Opširnije videti: Cerović, B., (2006), "Proces privatizacije i poslovna klima u Srbiji: ocene i mogućnosti", *Ekonomska politika u 2006. godini.*, Beograd, NDE i Ekonomski fakultet,

postizanje značajnijeg privrednog razvoja. Smatra se da povećanje efikasnosti sudova i zaštita prava svojine šalju značajan pozitivan signal investitorima da ulažu u region.

Reforma javnih finansija. Vlada Republike Srbije mora smanjiti nivo javnih rashoda koji je jako visok za dati nivo razvoja zemlje. Postoji veliko poresko opterećenje privrede kako bi se finansirala visoka javna potrošnja. S tim u vezi potrebno je smanjivati javnu potrošnju a unutar nje izvršiti preraspodelu novčanih izdataka. Tako je potrebno povećati izdatke za obrazovanje dok bi se sa druge strane trebala smanjiti izdavanja za vojsku i policiju. Takođe, potrebno je formirati razvojni budžet odnosno u okviru budžeta treba smanjiti izdavanja za zarade i socijalu a povećati sredstva za kapitalne investicije.

Restrukturisanje javnih preduzeća. Od posebnog značaja za sprovođenje procesa restrukturiranja su izvršene izmene zakonske regulative (Zakon o izmenama i dopunama Zakona o javnim preduzećima i obavljanju delatnosti od opšteg interesa, Zakon o železnici, Zakon o poštanskim uslugama, Zakon o prestanku važenja zakona o osnivanju javnog preduzeća za vazdušni saobraćaj, Zakon o izmenama i dopunama Zakona o radiodifuziji). Takođe, Zakonom o energetici stvorena je mogućnost da EPS od 01.07.2005. godine, posluje po novoj organizacionoj šemi, a od 01.10.2005. godine i NIS.

Politika konkurencije. Privreda Srbije je još u periodu SFRJ bila visokoko monopolizovana tako da je privatizacijom društvenih preduzeća došlo do prelaska monopola u privatne ruke a privatni monopolisti se ne mogu tako lako kontrolisati od strane države kao što su mogli društveni. Zbog toga se javlja velika potreba za zakonskim regulisanjem ove oblasti kako bi se sprečilo monopolsko ponašanje i zaštitili domaći potrošači. Zakon o zaštiti konkurencije i Zakon o cenama usvojeni su 14.09.2005. godine. Zakonom o zaštiti konkurencije uređuje se zaštita konkurencije na tržištu radi obezbeđivanja ravnopravnosti učesnika, u cilju postizanja ekonomske efikasnosti, vladavine prava i stvaranja uslova za ubrzaniji privredni rast. Veliki problem predstavljaju javna preduzeća koja se javljaju ne samo u oblastima koje predstavljaju državni monopol već i u granama koje bi mogle biti konkurentne. Veliki broj njih se nalazi na lokalnom nivou i pod kontrolom su lokalnih organa vlasti, koji često svojim barijerama sprečavaju ili ograničavaju ulazak drugih preduzeća. Demonopolizacija određenih sektora imala bi pozitivne efekte na ostatak privrede, pre svega po osnovu sniženja cena i povećanja kvaliteta usluga. Neophodno je identifikovati javne usluge za koje postoji opšti interes i na koje se neće primenjivati pravila konkurencije. Na ostala javna preduzeća potrebno je nakon određenog tranzicionog perioda, primeniti regulativu o zaštiti konkurencije. Da bi politika konkurencije mogla da se sprovodi efikasno bitno je da postoji puna institucionalan nezavisnost Antimonopolske komisije kao i efikasni sudski sistem.

Reforma bankarskog sektora U bankarskom sektoru izvršene su radikalne strukturne promene (stečaj velikih banaka, ulazak inostranih banaka, privremena nacionalizacija banaka po osnovu Zakona o Pariskom i Londonskom klubu). U periodu od 2000. godine zatvoreno je oko 25 nesolventnih banaka. Udeo inostranih banaka na bankarskom tržištu je značajno porastao i danas nakon pet godina tranzicije udeo stranih banaka po bilansnoj aktivni iznosi 63%, udeo domaćih privatnih banaka iznosi oko 11% dok je udeo državnih banaka smanjen na oko 10% i on će se značajno smanjiti kad se završi privatizacija Vojvođanske banke koja zauzima 6% bankarskog tržišta po gledanoj ukupnoj bilansnoj aktivni.¹¹ Glavni problemi bankarskog sistema Srbije su, i dalje, relativno mali kapaciteti, niska efikasnost i nestabilnost.

Refoma nebankarskog finansijskog sektora. Za raziku od bankarskog sektora u sektoru nebankarskih finansijskih institucija nije daleko odmakao sa reformom. Dobra je što je donešen Zakon o dobrovoljnim penzionim fondovima i penzijskim planovima (29.09.2005.)

¹¹ Izvor: Narodna banka Srbije

koji bi trebao da utiče na dalji razvoj sektora osiguranja. Broj osiguravajućih društava je smanjen sa 40 u 2004. godini, na 21 u 2005. godini. U sektoru osiguranja treba očekivati veliku promenu jer skoro dve trećine tržišta pokrivaju dve osiguravajuće kuće (Dunav osiguranje i DDOR Novi Sad) koje se nalaze u državnom vlasništvu i očekuje se njihova skora privatizacija. Međutim, dugo se čeka na donošenjem Zakona o investicionim fondovima (u proceduri od 8.9.2005.) koji bi trebalo da doprinese razvoju tržišta kapitala, doprinese rastu štednje, utiče na povećanje izvora finansiranja privrede i dr.

Unapređenje infrastrukture. Kao jedan od velikih nedostataka Južne Srbije pa samim tim i Jablaničkog okruga najčešće se izdvaja veoma loše stanje infrastrukture. Nakon konflikta iz 2000. i 2001. godine Vlada Srbije je preko Koordinacionog centra za Preševo, Bujanovac i Medveđu izdvojila značajna sredstva kojima je sredjena kompletna putna infrastruktura u opštini Medveđa, međutim, putna infrastruktura od koridora X do opštine Medveđa je u jako lošem stanju. Katastrofalna je saobraćajna infrastruktura u opštinama Bojnik, Lebane, Vlasotince i Crna trava. Situacija u elektroenergetskoj infrastrukturi nije nimalo bolja pa tako imamo situaciju da struja često nestaje usled kvarova na mreži. Veoma loše stanje infrastrukture destimuliše investitore da ulažu u Jablanički okrug. Postoje naznake da će se u okviru Nacionalnog investicionog plana značajna sredstva izdvajati za unapređenje infrastrukture u nerazvijenim područjima.

3.1.2. Posebne mere na nivou države

Donošenje institucionalnog okvira za ravnomerniji regionalni razvoj. Srbija još uvek nema zakon, strategiju i politiku regionanog razvoja, a takođe nije izgrađena ni institucionalna mreža (regionalne razvojne agencije, regionalne finansijske institucije) koja bi predstavljala programsku, organizacionu i kadrovsku podršku nerazvijenim područjima. Dosadašnji pristup regionalnom razvoju u Srbiji je bio pre svega organizovan na sektorskom konceptu, međutim, taj koncept nije dao skoro nikakve rezultate zbog nesusklađenosti akcija resornih ministarstava i drugih državnih institucija. Sektorski pristup rezultirao je pre svega preklapanjem, nekoordiniranošću, koncentracijom samo na određene segmente razvoja, čime je onemogućeno postizanje sinergijskih efekata. Zbog toga treba preći na integralni koncept regionalnog razvoja.

Donošenje Akcionog plana za Strategiju dugoročnog ekonomskog razvoja Juga Srbije kojim bi bili obuhvaćeni Jablanički i Pčinjski okrug. Neophodno je formirati agenciju za razvoj Juga Srbije koja bi radila na izvršenju Akcionog plana.

Izmeniti **koncept rada Fonda za razvoj**, u smislu davanja većih sredstava i podsticaja za investiranje u nerazvijene regione (pre svih regiona sa Juga Srbije). Dosadašnji rezultati rada Fonda za razvoj su bili jako skromni ono što bode oči kod izveštaja o radu Fonda svakako je činjenica da je najveći deo sredstava otišao na kredite preduzećima u restrukturiranju. Postavlja se objektivno pitanje da li je budućnost razvoja Srbije na starim nekonkurentnim preduzećima koja umesto da ide u stečaj veštački se održavaju kreditima ili na razvoju vitalnog sektora malih i srednjih preduzeća?

Potsticaji za strane investicije. Davanje većih poreskih olakšica za ulaganje u nerazvijena područja.

Izrada programa razvoja nerazvijenih opština Jablaničkog okruga.

Poboljšanje šansi za zapošljavanje. Na nivou Republike moraju se obezbediti veća sredstva za programe samozapošljavanja (pre svega neophodna je pomoć kod obezbeđivanja kredita i tehničke pomoći dok se trebaju smanjivati sredstva bespovratne pomoći).

Povećati izdavanja za obrazovanje, jer obrazovanje treba da bude prioritet za svaku vladu. Ulaganje u ljudski kapital bi trebalo da bude dugoročna orijentacija Srbije. Prema novim teorijama rasta, ljudski kapital (pre rada i kapitala) predstavlja glavni doprinos razvoju jedne zemlje. Neophodno je otvaranje još jednog univerzitetskog centra sa sedištem u Leskovcu iz najmanje dva razloga: prvo poboljšala bi se obrazovna struktura stanovništva i drugo smanjile bi se migracije mladih obrazovanih ljudi u razvijenije delove zemlje.

Povećati ulaganja u istraživanje i razvoj (Irska ulaže 2,5% BDP). Nedostatak investiranja u istraživanje i nauku je identifikovan kao osnovni uzrok sporog ekonomskog rasta država u tranziciji. Istraživanje mora biti usmereno u profitabilne tehnologije i mora se obezbediti put do potencijalnih korisnika.

Izraditi program razvoja poljoprivrede u Jablaničkom okrugu. Veliki procenat stanovništva u Jablaničkom okrugu bavi se poljoprivredom. Ravničarski predeo oko Južne Morave i Puste Reke pogodan je za ratarstvo pre svega za uzgajanje povrtarskih kultura, dok su planine Radan, Kukavica i Babička Gora pogodne za voćarstvo i stočarstvo. Međutim, poljoprivredna proizvodnja još uvek je na niskom nivou tehnološkog razvoja, zbog toga neophodno je preduzeti sledeće mere kako bi se povećala efikasnost u poljoprivrednoj proizvodnji:

- izvršiti ukupljavanje poljoprivrednih poseda (komasacija), kako je prosečna veličina poljoprivrednih poseda mala neophodno je izvršiti agrarnu reformu kako bi se povećale obradive površine i iskoristile prednosti od ostvarivanja ekonomije obima.

- izgraditi sistem za navodnjavanje kako bi se smanjio rizik od šteta prouzrokovanih sušom i kako bi se povećali prinosi.

- formirati **Fond za razvoj poljoprivrede** čija bi osnovna funkcija bila obezbeđivanje sredstava pod povoljnijim uslovima za obnovu mehanizacije, stočnog fonda, višegodišnje zasade pre svega višanja i šljiva (usled pogodnih klimatskih uslova), minipreradaivačke kapacitete za prerađu krompira itd.

Izdvojiti sredstva za razvoj turizma. Pre svega obezbediti sredstva za završetak i uređenje arheološkog nalazišta Caričin grad, grad koji je podigao vizantinski car Justinijan u V veku. Značajna finansiska sredstva uložena su u Sijarinsku banju u poslednjih par godina, izgrađeni su bazeni za kupanje kao i sportski tereni, međutim, potrebno je obezbediti dodatna novčana sredstva za završetak procesa rekonstrukcije izgleda banje kako bi ona postala atraktivna za turiste. Razvijati koncept izgradnje "etno sela" koji bi mogao da privuče značajan broj turista pre svega poslovnih ljudi koji beže od gradskih gužvi i buke.

Tabela 8: Tri talasa lokalnog ekonomskog razvoja

Talas	Fokus	Instrumenti
Prvi: 1960-te do ranih 1980-tih	Za vreme ovog talasa fokus je bio na privlačenju: - mobilnih industrijskih investicija, privlačenje spoljnih investicija, a posebno stranih direktnih investicija - investicije u tešku infrastrukturu	Da bi to postigli, gradovi su koristili: - dotirane zajmove čiji su cilj bile lokalne industrijske investicije - poreski podsticaji - dotiranje investicija u tešku infrastrukturu - skupe tehnike regrutovanja industrijskih tehnologija niskog nivoa
Drugi: 1980-te do sredine 1990-tih	Za vreme drugog talasa fokus se pomerio prema: - očuvanju i rastu postojećeg lokalnog biznisa - nastavku orijentacije na privlačenje investicija, ali obično više targetirano ka pojedinim sektorima ili geografskim područjima	Da bi to postigli, gradovi su obezbeđivali: - direktna plaćanja pojedinim firmama - poslovne inkubatore / poslovni prostor - savete i trening za male i srednje firme - tehničku podršku - podršku započinjanju posla - izvesne investicije u tešku i laku infrastrukturu
Treći: 1990-tih i kasnije	Fokus se pomerio od finasijskog transfera pojedinim firmama ka stvaranju poslovnog okruženja koje je povoljnije za poslove. Za vreme ovog talasa LEP-a fokus je posebno bio na: - investicijama u laku infrastrukturu - javno/privatno partnerstvo - umrežavanje i održavanje investicija privatnog sektora za javno dobro - visoko targetirane investicije radi unapređenja lokalnih komparativnih prednosti	Da bi to postigli, gradovi su: - razvili holističku strategiju usmerenu na rast lokalnih firmi - obezbedili konkurentsku lokalnu investicionu klimu - podržali i ohrabрили umrežavanje i saradnju - ohrabрили razvoj poslovnih klastera - ohrabрили obrazovanje i trening radne snage - usmeravali dolazeće investicije na rast klastera - podržali poboljšanja kvaliteta života

Izvor: Svetska banka

3.2. Mere na nivou lokalnih samouprava

Mora se napomenuti da mere na nivou republike predstavljaju potreban ali ne i dovoljan uslov kako bi se mogao ostvariti značajan ekonomski razvoj regiona i poboljšao životni standard stanovnika regiona. Nepohodno je da se lokalne samouprave značajnije uključe u proces kako bi se stvorili uslovi za dinamičniji razvoj regiona. Lokalne samouprave moraju da iniciraju dati proces, da traže od Republičkih vlasti, brže rešavanje problema koji su bitni za funkcionisanje lokalne vlasti, npr. vraćanje imovine opštinama, decentralizacija poreskog

sistema. Lokalne vlasti moraju da rade na poboljšanju lokalne poslovne klime, razvoju "meke" i "tvrde" infrastrukture, privlačenju investitora, poboljšanju kvaliteta života.

Unapređenje poslovne klime

U teoriji lokalnog ekonomskog razvoja postoji očekivanje da će se bolji ekonomski rezultati postići u lokalnoj zajednici u kojoj postoji povoljna poslovna klima, u odnosu na neku drugu zajednicu u kojoj ne postoji. Poslovna klima se najjednostavnije može definisati kao podsticajnost ambijenta u kome se odvija ekonomska aktivnost, uključujući lakoću obavljanja poslova i podešenost instrumenata ekonomske regulacije i politike tako da ne koče ekonomsku aktivnost. Nema sumnje da je Republika odgovorna za pretežan deo povoljnosti poslovne klime, jer je u njenim rukama pretežan deo instrumenata pomoću kojih se može uticati na poslovnu klimu – od zakona o privrednim društvima, radu i stečaju, preko procesnih zakona, pravosuđa, poreske uprave do menetarne i, spoljnotrgovinske i poreske politike itd. Međutim, i lokalna zajednica poseduje svoje instrumente uticaja na lokalnu poslovnu klimu:

- **Svojina.** Prvo pitanje koje valja rešiti u mnogim gradovima Srbije je svojinsko, a pre svega zemljišno. Da bi poslovanje bilo olakšano, nužno je raščistiti neuređene svojinske odnose i razjasniti šta je čije, odnosno ko je vlasnik ili korisnik čega. Vodeću ulogu imaju držani organi a lokalne zajednice mogu da iniciraju postupke onda kada se to tiče imovine za koju su same zainteresovane. To posebno važi za imovinu za koju se ne zna ko je nosilac prava korišćenja.

- **Urbanističko planiranje.** Unapređenje oblasti urbanističkog planiranja svakako može bitno poboljšati i ubrzati investiranje i razvoj nekretnina u lokalnoj zajednici. Područje planiranja i izgradnje je u Srbiji dosta zahvaćeno korupcijom, što nanosi štetu ne samo građanima i potencijalnim investitorima, već ove poslednje odvrća od investiranja. Borba protiv korupcije je težak posao ali se isplati na dugi roki mora se provoditi sa punom odgovornošću, a u saradnji sa policijom i pravosuđem. Područje urbanističkog planiranja i gradnje predstavlja polje na kome lokalna zajednica ima široke ingerencije koje bi trebalo da iskoristi i dovede do višeg nivoa, na kome je usvojen dobar koncept daljeg razvoja grada i na kome se poslovi gradnje odvijaju efikasno i bez teškoća.

- **Infrastruktura.** Nema sumnje da je dobro razvijena infrastruktura uključujući i komunalne sisteme, uslov bez koga nema bržeg razvoja. Na slaboj infrastrukturi nije moguće ni razvijati privredu lokalnim snagama, a ni privući strane investitore. U savremenom svetu se podrazumeva da infrastruktura u nekom gradu bude dobro uređena i održavana i na tome se mogu ubirati pozitivni poeni, već samo negativni kada stvari ne stoje dobro. Lokalne zajednice moraju ukoliko žele da se razvoj na njihovoj teritoriji ubrza, da srede stanje komunalne infrastrukture koja je u njihovoj nadležnosti. Novac se mora naći, pa bilo iz lokalnih, bilo iz državnog budžeta, bilo iz kreditnih bilo iz donatorskih sredstava. Investicija u infrastrukturu se mora izvesti kako bi se stvorile elementarne pretpostavke za ekonomski rast. To je ulaznica za utakmicu sa drugima i ona se mora platiti.

- **Regulacija i dozvole.** Na nivou lokalne zajednice nalaze se mnoge regulacije i evidencije, koje povezane sa sistemom dozvola, uveliko utiču na efikasnost poslovanja privrednih preduzeća i preduzetnika. Od posebnog značaja su one iz oblasti korišćenja zemljišta i poslovnog prostora, kao i javnih površina, zatim povezane sa gradnjom i slično. Sistem regulacija i dozvola se treba unaprediti: kompjuterizacijom evidencija, pojednostavljenjem procedura za registraciju (uvesti sistem sve-na-jednom-mestu) i smanjenjem diskrecionih prava administracije.

- **Povoljan sistem taksi i naknada.** Dažbine ne treba da budu previsoke ali nije nužno ni da budu preniske. Poželjno je da dažbine budu jasane, umerene i efikasane u naplati, da budu uvedene razumne namene i da budu stabilne i predvidive. Lokalna zajednica treba da postane servis privrede i građana a ne visoka vlast koja može da naplaćuje šta i kako hoće, Posebne mogućnosti za unapređenje nalaze se kod naknada za korišćenje i uređenje građevinskog zemljišta.

- **Rad lokalne administracije.** Obezbediti javnost u radu opštinskih uprava. Reformu opštinske administracije treba da karakteriše uvođenje tzv. elektronske uprave koja će građanima omogućiti da putem Interneta ili dolaskom u opštinu izvade potrebna dokumenta (izvod iz matične knjige rođenih, državljanstvo itd.) za jedan minut. Takođe, elektronska uprava treba da obezbedi potencijalnim investitorima dobijanje građevinske dozvole a da se uopšte ne pojave u zgradu opštine. Reorganizacija opštinske administracije bi trebala da dovede do uštede u budžetu, do smanjenja nivoa korupcije i do povećanja atraktivnosti za investitore.

- **Marketing.** Važan kanal kada se stvara povoljna poslovna klima u jednoj lokalnoj zajednici jeste informativno-reklamni. Nije dovoljno stvoriti povoljne uslove i čekati da se neko pojavi i raspita za njih već je potrebno aktivno delovati na potencijalne investitore. Treba koristiti relativno jeftine tehnike informisanja i reklamiranja, ali vrlo fokusiranje na one koji bi bili zainteresovani za investiranje u Srbiju. Osnovne tehnike trebalo bi da budu sajmovi, veze sa privrednim komorama razvijenih zemalja, korišćenje državnih kanala informisanja i slično.

Unapređenje tvrde infrastrukture

Infrastruktura u užem smislu reči (tvrda infrastruktura) odnosno infrastrukturne delatnosti izuzetno su bitne za lokalni ekonomski razvoj, budući da ona čini jedan od ključnih elemenata poslovne klime u svakoj lokalnoj zajednici. **Stanje tvrde infrastrukture utiče na lokalni ekonomski razvoj** na dva načina. Direktno, tako što poboljšanje stanja te infrastrukture predstavlja pogodnost zbog koje investitori odlučuju da svoj kapital ulože u pravo na područje te lokalne zajednice. Indirektno, tako što navedena unapređenja infrastrukture poboljšavaju kvalitet života stanovnika lokalne zajednice, pa se povećavaju podsticaji za doseljavanje na to područje, samim tim povećava se kvalitet radne ponude snage, što predstavlja dodatni razlog investitorima da svoj kapital ulože upravo na području takve lokalne zajednice.

Prema važećim zakonskim rešenjima u Srbiji komunalne delatnosti su u potpunosti u nadležnosti lokalnih vlasti. Prema važećem zakonu o komunalnim delatnostima¹², u te delatnosti spadaju:

1. proizvodnja i distribucija vode (vodovod)
2. odvođenje i prečišćavanje otpadnih voda (kanalizacija)
3. proizvodnja i distribucija toplotne energije (toplana)
4. distribucija i snabdevanje gasom
5. održavanje čistoće javnih površina
6. odnošenje smeća
7. trajno odlaganje smeća (deponovanje)
8. javni gradski i prigradski prevoz

¹² "Službeni glasnik RS", br. 16/97, 42/98

9. održavanje ulica, trotoara i drugih javnih površina
10. održavanje javnog zelenila, parkova i drvoreda
11. održavanje groblja kao javnih površina
12. pogrebne usluge (usluge sahranjivanja)
13. javna parkirališta
14. pijačne usluge
15. održavanje mostova i rečnih korita u naseljenim mestima
16. dimničarske usluge
17. javna rasveta u naseljima
18. javna kupatila i WC
19. hvatanje i zbrinjavanje nezbrinutih životinja (kafilerija i šinteraj)
20. dezinsekcija i deratizacija

Komunalne delatnosti se mogu grupisati na različite načine, jedan od najznačajnijih podela jeste na one komunalne delatnosti koje spadaju u tzv. mrežne delatnosti i one koje to nisu. Mrežne komunalne delatnosti (vodosnabdevanje i kanalizacija, daljinsko grejanje i distribucija gasa) su one delatnosti koje ekonomisti nazivaju prirodnim monopolima i za koje je ekonomski opravdano da ih obavlja samo jedno preduzeće. Pored toga u ovim delatnostima postoje visoke barijere ulasku te je praktično nemoguće uspostaviti delotvornu konkurenciju više proizvođača za određeno područje. Postojeći Zakon o komunalnim delatnostima ne dopušta poveravanje ovih delatnosti i predviđa da njih moraju da obavljaju isključivo javna komunalna preduzeća. Iz ovoga proizilazi da se poboljšanje ponude ove vrste infrastrukture praktično svodi na reformu poslovanja postojećih javnih komunalnih preduzeća, odnosno uvećanje njihove ekonomske efikasnosti. Međutim, ovde postoji nekoliko potencijalnih mogućnosti:

1. Sporazum o rezultatima između lokalnih vlasti i postojećeg poslovnog rukovodstva javnih komunalnih preduzeća. Predmet sporazuma su očekivani poslovni rezultati, nagrada za postizanje rezultata i kazna za njihovo neispunjenje.

2. Ugovor o upravljanju, kojim se upravljanje javnim komunalnim preduzećima prepušta privatnim (fizičkim i pravnim) licima. Osnovna ideja ovog institucionalnog rešenja je da se stvore podsticaji za ekonomsku efikasnost u mrežnim komunalnim delatnostima.

3. Poželjno je da se određene pomoćne delatnosti izdvoje iz poslovanja javnih komunalnih preduzeća i da se obavljaju izvan preduzeća, na osnovu ugovora o uslugama. Ugovor se sklapa između javnog komunalnog preduzeća i privatnog preduzeća koje obavlja te usluge. U pomoćne delatnosti spadaju sve one funkcije koje nemaju specifičnosti komunalnih delatnosti, tako da se bez ograničenja mogu pružati na osnovu tržišnih kriterijuma.

4. Koncesija je aranžman kojim se može rešiti problem novih investicija, odnosno privlačenja privatnog kapitala za finansiranje komunalne infrastrukture. Lokalne vlasti ovim aranžmanom predaju koncesionaru na upotrebu određena postrojenja za obavljanje komunalne delatnosti, što uključuje i pravo obavljanja te delatnosti, odnosno ostvarivanje prihoda po tom osnovu. Koncesije retko traju kraće od deset godina a veoma često koncesioni ugovori traju i do 30 godina.

5. Postojeći Zakon o komunalnim delatnostima dopušta mogućnost privatizacije postojećeg državnog kapitala u javnim komunalnim preduzećima. Pri tome se ograničava iznos kapitala koji se može privatizovati na 49% ukupnog kapitala javnog komunalnog

preduzeća. Usled neprecizno definisanog člana Zakona, većinsko privatno vlasništvo može se ostvariti dokapitalizacijom, odnosno kombinacijom dokapitalizacije i prodaje.

Većina komunalnih delatnosti ne spada u mrežne, a važeći Zakon o komunalnim delatnostima predviđa da lokalne vlasti u tom slučaju poveravaju posao kako javnim komunalnim preduzećima tako i drugim preduzećima osposobljenim za obavljanje komunalne delatnosti. Iskustva zemalja u tranziciji su pokazala da su relevantni sledeći modeli poveravanja posla komunalnih delatnosti:

1. Ugovaranje posla, aranžman u kome javno ili privatno komunalno preduzeće sklapa ugovor o obavljanju posla sa lokalnim vlastima, od kojih ostvaruje i prihode. Ugovori se sklapaju na unapred definisan period a na osnovu konkursa na kome se bira najpovoljnija ponuda. Ključni kriterijum za izbor ponude jeste cena njegove usluge.

2. Dodeljivanje franšize, aranžman u kome lokalne vlasti dodeljuju pravo obavljanja određene komunalne delatnosti javnom ili privatnom komunalnom preduzeću. Uobičajeno je da se radi o ekskluzivnom pravu obavljanja te delatnosti, odnosno pružanja određene komunalne usluge koje prati pravo naplaćivanja te usluge od krajnjih korisnika. Franšiza se dodeljuje na unapred definisan period a na osnovu konkursa na kome se bira najpovoljnija ponuda.

3. Koncesija, slično kao i kod mrežnih komunalnih delatnosti.

4. Slobodna konkurencija na tržištu, može se primeniti kod manjeg broja komunalnih delatnosti i to onih manje važnosti. Primena ovog aranžmana je vezana za mogućnost podele javnih komunalnih preduzeća i formiranja većeg broja novih sa specijalizovanim funkcijama.

5. Određeni segmenti komunalne infrastrukture predstavljaju lokalna javna dobra (kišna kanalizacija, lokalna mreža puteva, trotoari i javne površine, javne zelene površine, groblja kao javne površine, mostovi i uređena rečna korita, javna rasveta itd.) Po svojoj prirodi privatni kapital nije zainteresovan za ulaganje u ove infrastrukturne objekte i investicije u ove komunalna dobra treba da se finansiraju iz lokalnih budžeta.

Unapređenje meke infrastrukture

Unapređenje meke infrastrukture je još jedan od preduslova lokalnog ekonomskog razvoja. Ova vrsta infrastrukture se odnosi na pružanje nefinansijske i finansijske podrške poslovnim poduhvatima, odnosno izgradnji institucija koje treba da pruže podršku onima koji su nosioci poslovnih projekata.

Kao najčešće oblasti pružanja nefinansijske podrške javljaju se:

1. formiranje regionalne Agencije za mala i srednja preduzeća,
2. Investicije u ljudki kapital
3. Pribavljanje poslovnih informacija pre svega na informacije poput onih šta se i po kojoj ceni traži na tržištu, šta se gde i po kojoj ceni nudi na tržištu, šta je sve potrebno da bi se neki proizvod izvezao na tržište Evropske unije. U tom smislu lokalna zajednica bi trebala da osnuje biznis informacioni centar koji bi svim zainteresovanim prižao odgovarajuće informacije. U današnje vreme elektronskih komunikacija suštinski se taj centar pretvara u dobro razvijen Internet sajt, a lokalna vlast bi trebala da obezbedi njegovo postavljanje i ažurno održavanje, odnosno funkcionisanje tima koji će da prikuplja i postavlja informacije na taj sajt.

Dugo vremena se smatralo da su potrebna direktni novčani podsticaji za razvoj preduzeća, za tu svrhu formiran je Republički fond za razvoj na nivou Republike, dok je na nivou lokalne samouprave u Leskovcu formiran Fond za razvoj opštine Leskovac. Međutim, iskustva u radu ovih institucija pokazuju da to baš i nije najsrećnije rešenje i danas se sve više nameće potreba za formiranjem Garancijskog fonda (formiran na nivou Republike) koji bi trebao da davanjem garancije da će da dužnik da vrati glavnica umanji rizik i utiče na smanjenje kamatnih stopa koje su još uvek visoke i destimulativne za poslovanje.

Privlačenje investicija

Najdirektniji način podsticanja ekonomskog razvoja jednog područja jeste privlačenje investitora iz drugih krajeva zemlje i iz inostranstva. Dolazak novih investitora donosi investicije u nove pogone, novu zaposlenost i neposredno i posredno nove poreske prihode lokalne zajednice. Međutim, privlačenje investitora je jako težak i komplikovan zadatak. Šta najčešće privlači investitore?

1. dobrodošlica i naklonost lokalne vlasti, odnosno spoznaja da neće biti maltretirani i bezdušno iskorišćeni
2. ravnopravan tretman sa lokalnim firmama
3. raspoloživost lokacija i poslovnog prostora
4. efikasan komunalni sistem, koji neće predstavljati usko grlo u daljem poslovanju
5. dobre saobraćajne veze sa zemljom i inostranstvom
6. kvalifikovana radna snaga koja može prihvatiti moderan način rada
7. dobre institucije obrazovanja, obuke i istraživanja
8. dobar kvalitet života
9. umerene dažbine lokalnih vlasti
10. podsticajne sheme za investitore

Ohrabrivanje novih firmi

Obezbeđivanje početnih finansija. Lokalne vlasti ne trebaju da se same bave kreditiranjem jer za to najčešće nemaju novca, ali mogu da pomognu kroz povezivanje mikro kreditnih institucija i preduzetnika. Lokalne vlasti mogu da ocene potrebe lokalnih preduzetnika za početnim kreditima i da lobiraju i ohrabruju institucije koje se bave mikro kreditima u pravcu zadovoljenja tih potreba.

Obezbeđivanje radnog prostora. Iskustvo je pokazalo da je obezbeđenje poslovnog i radnog prostora jedan od najefikasnijih metoda podrške firmama u nastanku. Takvu podršku bi trebalo da obezbede oni gradovi na jugu Srbije koji poseduju sopstveni poslovni prostor, dok ostali mogu da učestvuju u poslovima privatnog sektora na iznajmljivanju istog.

Stručna pomoć u upravljanju. Lokalna vlast može pomoći preduzetnicima na par načina: kroz podršku privatnim konsultantima koji pričaju usluge preduzetnicima na permanentnoj osnovi; kroz organizaciju treninga preduzetnika; i kroz rad gradske administracije po sistemu

sve-na-jednom-mestu tako da preduzetnik zna da sve što zavisi od lokalne vlasti može obaviti na jednom mestu.

Formalne i neformalne poslovne mreže.

Program poslovnog mentorstva. Lokalna zajednica može pomoći novim preduzetnicima ne samo regrutacijom poslovnih mentora, već i sufinansiranjem njihovog rada.

Raspisivanje konkursa za najbolje biznis ideje. Neophodno je izdvojiti određena sredstva iz budžeta grada koja ne moraju biti naročito visoka recimo po 10.000 eura za pobjednika izbora za najbolju poslovnu ideju kako bi se ta ideja sprovela.

Poboljšanje šansi za zapošljavanje

- Prekvalifikacije. Veliki broj zaposlenih a još više nezaposlenih u Jablaničkom okrugu poseduju neadekvatno, odnosno zastarele formalne i neformalne kvalifikacije. Radnike sa zastarelim kvalifikacijama treba prekvalifikovati u skladu sa tekućim trendovima i tražnjom za radnom snagom. Za posao prekvalifikacije nadležna je Nacionalna služba za zapošljavanje ali se i lokalna zajednica u gradovima Jablaničkog okruga, koje karakteriše visoka nezaposlenost, mora uključiti u proces.

- Unapređenje školstva. Radi podizanja opšteg nivoa obrazovanja i sposobnosti radne snage u lokalnoj zajednici potrebno je unapređenje školstva. Iako je to primarni zadatak Ministarstva prosvete i sporta, lokalne zajednice imaju interesa da podstiču i promovišu ovaj proces.

Zaključak

Srbija je otpočela proces tranzicije sa velikim zakašnjenjem u odnosu na ostale zemlje Centralne i Istočne Evrope. Nakon pet godina od početka procesa tranzicije prvi pozitivni rezultati ogledaju se u višestrukom porastu prosečne zarade na nivou Republike sa 45 eura 2000. na 230 eura 2006. godine. Nažalost u prvih pet godina tranzicije nije se pridavao značaj ravnomernom regionalnom razvoju i danas imamo situaciju da regionalne disproporcije u Srbiji merene odnosom između najrazvijenije i najnerazvijenije opštine iznose 1:26 i najveće su u Evropi. Ono što posebno zabrinjava je činjenica da se regionalne disproporcije iz godine u godinu pogoršavaju. Upravo iz tog razloga neophodno je što pre definisati Strategiju ravnomernog regionalnog razvoja Srbije. Neophodno je stvoriti zakonske uslove za funkcionisanje institucija kao osnove za sprovođenje politike ravnomernog regionalnog razvoja.

Kao što smo imali prilike da vidimo u drugom delu rada Jablanički okrug se po većini pokazatelja (ekonomskih, demografskih i socijalnih) nalazi na začelju, kao najnerazvijeniji okrug u Republici Srbiji. S obzirom na činjenicu da je region Juga Srbije najnerazvijeniji u Srbiji, da je najveće siromaštvo upravo u tom regionu gde iznosi dramatičnih 25% i da se graniči sa nestabilnim područjem Kosova i Metohije neophodno je da sama država posveti više pažnje budućem razvoju datog regiona. Nameće se potreba za usvajanjem Strategije dugoročnog ekonomskog razvoja Juga Srbije (Jablaničkog i Pčinjskog okruga) na nivou Republike Srbije kao i Akcionog plana za sprovođenje strategije. Takođe, neophodno je formirati Agenciju za regionalni razvoj Juga Srbije koja bi radila na implementaciji ove strategije.

Međutim, donošenje Strategije i formiranje Agencije za regionalni razvoj predstavlja potreban ali ne i dovoljan uslov za ostvarivanje ekonomskog razvoja Jablaničkog okruga, da bi se on i ostvario neophodno je uključenje svih aktera na lokalnom nivou (lokalne samouprave, civilnog društva, NVO i dr.). Lokalne samouprave moraju da se aktivno uključe u proces lokalnog ekonomskog razvoja jer uspeh ovog procesa umnogome zavisi upravo od rezultata rada lokalnih samouprava. Ukoliko lokalne samouprave uspeju da izgrade povoljnu poslovnu klimu, poboljšaju "tvrdu" i "meku" infrastrukturu, obezbede podsticaje za investiranje u region investicije neće izostati i može se očekivati značajan ekonomski razvoj ovog područja.

L I T E R A T U R A :

1. Grupa autora, (2005.), "*Nacionalna strategija Srbije za pristupanje Srbije i Crne Gore Evropskoj uniji*", Beograd, Kancelarija za pridruživanje Evropskoj uniji
2. Cerović, B., (2006), "Proces privatizacije i poslovna klima u Srbiji: ocene i mogućnosti", *Ekonomska politika u 2006. godini.*, Beograd, NDE i Ekonomski fakultet,
3. Begović, B., Matković, G., Mijatović, B., Vacić, Z., (2006) "*Lokalni ekonomski razvoj*", Beograd, CLDS,
4. Grupa autora, (2003), "*Strategija za smanjenje siromaštva u Srbiji*", Beograd, Vlada Republike Srbije
5. Ninošević, M., (2004), "Leskovac između dva svetska rata (1918-1941)", Narodni muzej Leskovac
6. World Bank (2005) <http://www.doingbusiness.org/>
7. EBRD (2005) Transition Report, London, European Bank for Reconstruction and Development
8. Tim potpredsednika Vlade za implementaciju Strategije za smanjenje siromaštva, (2005), "*Prvi izveštaj o implementaciji Strategije za smanjenje siromaštva u Srbiji*", Beograd, Vlada Republike Srbije
9. Milenković, S., (2003), "Razaranje leskovačke industrije (1941-1953)", Leskovac

Internet adresa:

1. www.statserb.sr.gov.yu internet adresa Republičkog zavoda za statistiku